

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 343

Анна Драгоненко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри галузевого права
та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

ДІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА ПРОТОКОЛІВ ДО НЕЇ ЧЕРЕЗ ПРАКТИКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Досліджено дію Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї через практику Європейського Суду з прав людини як міжнародно-правового джерела кримінального права України. Встановлено, що рішення Європейського Суду з прав входять в правову систему України.

Ключові слова: Європейський Суд з прав людини, рішення, юридична природа, законодавство.

Драгоненко А.

Действие Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод и Протоколов к ней через практику Европейского суда по правам человека как международно-правового источника уголовного права Украины.

Исследовано действие Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод и Протоколов к ней через практику Европейского Суда по правам человека как международно-правового источника уголовного права Украины. Установлено, что решения Европейского Суда по правам входят в правовую систему Украины.

Ключевые слова: Европейский Суд по правам человека, решения, юридическая природа, законодательство.

Dragonenko A.

The effects of the European convention on the protection of human rights and fundamental freedoms and protocols to them by the European court of human rights as a international legal source of Ukraine's criminal law

The article examines the effect of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and the Protocols thereto through the practice of the European Court of Human Rights as an international legal source of criminal law in Ukraine. It has been established that the decisions of the European Court of Human Rights are part of the legal system of Ukraine.

Keywords: European Court of Human Rights, decision, legal nature, legislation.

© Анна Драгоненко, 2018

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» Україна повністю визнає на своїй території дію статті 25 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції) 1950 року щодо визнання компетенції Європейської комісії з прав людини приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви на ім'я Генерального Секретаря Ради Європи про порушення Україною прав, викладених у Конвенції, та статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

Після вступу в силу закону про ратифікацію Конвенції у вітчизняній правовій науці почався інтенсивний процес осмислення її дії та визначення місця в національній правовій системі. Члени юридичної спільноти на сьогоднішній день не дійшли до будь-якого консенсусу в цих питаннях. Це можна пояснити новизною і складністю зазначеної проблеми.

Аналіз досліджень та публікацій. Щодо дії Конвенції висловлювалися вітчизняні науковці: Д. В. Кирилюк, В. О. Котюк, Д. В. Кухнюк, Л. А. Луць, Б. В. Малишев, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, В. Т. Нор, С. В. Шевчук, Г. Г. Шмельова.

Метою статті є дослідження дії Конвенції через практику ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу. Автори Конвенції розуміли те, що реальність і ефективність її дії будуть залежати від правових механізмів, за допомогою яких можуть бути забезпечені офіційна констатація порушення її державою-учасником і настання відповідних наслідків у зв'язку з цим. Тому в Конвенції з'явився Розділ II, який передбачає створення ЄСПЛ з метою забезпечення дотримання зобов'язань, які прийняті державами-учасниками.

Конвенція не тільки проголосила основоположні права і свободи людини, а й створила особливий механізм їх захисту. Спочатку цей механізм передбачав три органи, які несли відповідальність за забезпечення дотримання зобов'язань, які прийняли на себе держави-учасниці Конвенції, Європейської комісії з прав людини, ЄСПЛ та Комітет міністрів Ради Європи. З 1 листопада 1998 року, в зв'язку з вступом в силу Протоколу № 11 до Конвенції перші два з цих органів були замінені єдиним, постійно діючим ЄСПЛ.

Відповідно до Конвенції кількість суддів, які входять до складу ЄСПЛ, дорівнює числу країн-учасниць Ради Європи. Суддя, обраний від держави, яка виступає стороною у справі, є *ex-officio* – член палати та Великої палати; в разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участь у засіданні, ця держава призначає особу, яка виступає як суддя.

ЄСПЛ покликаний забезпечувати неухильне дотримання і виконання норм Конвенції державами-учасницями. Суд виконує покладене на нього завдання шляхом розгляду і вирішення конкретних справ, які прийняті ним до розгляду на основі індивідуальних скарг, що подані фізичною особою, групою осіб, неурядовою організацією або державою-членом Ради Європи, на порушення положень Конвенції іншою державою-членом Ради Європи.

Ратифікація Конвенції та визнання юрисдикції ЄСПЛ означає і те, що діяльність всіх органів державної влади, особливо судових, їх рішення і процедури, а також рішення законодавчих органів, не повинні суперечити положенням Конвенції, тим паче, що відповідно до ст. 9 Конституції України вона утворює складову частину національної правової системи.

Відповідно до ст. 46 Конвенції нагляд за виконанням рішень ЄСПЛ здійснює Комітет міністрів Ради Європи. Комітет покликаний стежити не тільки за своєчасною виплатою грошової компенсації, а й за тим, як держава-учасниця Конвенції виправляє розбіжності норм, які стали очевидними в результаті рішення ЄСПЛ, його внутрішнього кримінального права або позиції судової практики до стандартів Ради Європи.

Юридично рішення, винесене ЄСПЛ, обов'язкове лише для держави-відповідача у справі. Однак значимість рішень ЄСПЛ виходить за національні межі, впливаючи на кримінальне право і правозастосовчу практику інших держав-учасниць Конвенції.

ЄСПЛ не дає вказівок законодавцю, не здійснює абстрактний контроль національного кримінального законодавства або правозастосовчої практики, не має права давати розпорядження про вжиття заходів, що мають юридичні наслідки. ЄСПЛ не має права також скасувати за скаргою заявника вирок або рішення, винесене судом. Конвенції є міжнародно-правовим договором суверенних держав і не передбачає наділення ЄСПЛ такими повноваженнями.

Рішення ЄСПЛ складаються з таких розділів.

1. Процедура (хронологія процесуальних дій з моменту передачі справи до ЄСПЛ).

2. Фактичні обставини справи, включаючи внутрішнє кримінальне законодавство і судову практику за цією справою.

3. Нарешті, найбільша частина «Питання права», що включає розгорнуте мотивування і постанову. В обов'язковому порядку до цього тексту додаються окремі (особливі і ті, які доповнюють) думки суддів.

Прийняте рішення по справі на основі скарги заявника ЄСПЛ, яке визнало факт порушення однієї або декількох статей Конвенції державою-учасницею договору, передається керівництву цієї держави, яке має вжити відповідних заходів щодо виконання судового рішення.

Рішення ЄСПЛ направляється міністром юстиції цієї країни в судові органи, які причетні до розгляду цієї справи, із вказівкою – уважно ознайомитися зі змістом рішення і вжити відповідних заходів.

Відповіддю на рішення ЄСПЛ є прийняття генеральним прокурором або судом вищої інстанції держави-порушника конкретних заходів із встановлення випадку порушення положень Конвенції, що може проявитися в таких діях, як скасування винесеного вироку у справі заявника і передача його справи на повторний судовий розгляд.

Важливою подією у справі утвердження верховенства права та європейських підходів до розуміння прав людини в діяльності вітчизняних судів стало прийняття Верховною Радою України Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», у ст. 17 якого визначено обов'язок судів України при розгляді справ застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права [1].

Як показує практика, рішення ЄСПЛ змушують не тільки державу-відповідача, а й інші держави Ради Європи вживати заходів щодо коригування або зміни відповідних кримінально-правових норм.

У деяких випадках факт визнання скарги прийнятною та прийняття її до розгляду ЄСПЛ змушував державу, до якої пред'являлась скарга, внести зміни в чинне кримінальне законодавство, в систему управління або правозастосовчу практику судових органів.

Як правило, матеріальна компенсація, як це передбачено в ст. 41 Конвенції, призначається у «випадках необхідності». ЄСПЛ у своїх рішеннях вказує, що саме собою визнання порушення Конвенції становить собою достатню компенсацію. Все це свідчить про те, що санкція у вигляді компенсації не є головним заходом впливу на державу-відповідача. ЄСПЛ встановлює факт порушення державою Конвенції, щоб в подальшому було усунуто причини такого порушення. І в цьому полягає головна мета виконання рішень ЄСПЛ.

Як підкреслював голова Суду Л. Вільдхабер, контроль, який здійснюється ЄСПЛ, «...це – механізм безпеки, який має вплив на вирішення тих питань, які вислизують від строгого контролю національних органів» [2, С. 92]. ЄСПЛ не виступає в якості наглядової інстанції щодо рішень національних судових та інших правозастосовних органів, не має права коригувати правотворчість держави-учасниці Конвенції.

Разом з тим держави-учасниці Конвенції не можуть ігнорувати рішення ЄСПЛ. І їх реакція полягає у виправленні тієї правової ситуації, яка призвела до порушення прав і свобод людини, передбачених Конвенцією та Протоколами до неї.

У підтвердженні цього необхідно звернутися до п. 8 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження», в якому вказується: «...підлягають примусовому виконанню рішення на підставі рішень ЄСПЛ з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», а також рішень інших міжнародних юрисдикційних органів у випадках, передбачених міжнародним договором України» [3]. Відповідно Рішення ЄСПЛ виконуються у вигляді виплати Стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру або вжиття заходів загального характеру.

Заходи індивідуального характеру мають на меті припинення порушень, що тривають у часі, й усунення наслідків порушень, скоєних в минулому, з метою відновлення, наскільки це можливо, ситуації, яка мала місце до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*).

Характер і необхідність таких заходів залежать від обставин справи. ЄСПЛ неодноразово підтверджував принцип, згідно з яким держави вільні у виборі засобів для досягнення бажаного результату, тобто усунення наслідків допущеного порушення. Проте ЄСПЛ вказує, що така свобода дій здійснюється під контролем Комітету міністрів, у рамках його компетенції з нагляду за виконанням рішень ЄСПЛ.

Одним з найцікавіших з юридичної точки зору заходів індивідуального характеру, прийнятих при виконанні рішень ЄСПЛ, є перегляд внутрішніми судами справи, в якому було встановлено порушення Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

На підставі практики Комітету міністрів можна виділити дві основні умови, за яких перегляд може стати необхідністю. По-перше, мова повинна йти про грубі порушення, які породжують сумніви з приводу обґрунтованості результату судового розгляду. По-друге, порушення повинно мати дуже серйозні наслідки для заявника, які не можуть бути усунені присудженням виплати відшкодування.

Заходами загального характеру є ті заходи, які держава зобов'язана вжити для того, щоб запобігти в майбутньому новим порушенням, подібним до тих, які були виявлені рішеннями ЄСПЛ.

Важливість заходів загального характеру полягає в тому, що вони виходять за межі конкретної справи і зачіпають широке коло осіб. Вжиття заходів загального характеру має на меті насамперед аналіз причин, що призвели до порушення Конвенції, і пошук шляхів усунення цих причин.

У деяких справах причина полягає в помилкових діях певних посадових осіб, і констатація порушення, таким чином, не свідчить про існування в державі-відповідачеві будь-якої структурної проблеми. Нерідко трапляється, що порушення Конвенції вчиняється державними органами в результаті суворого виконання ними законних розпоряджень, які перебувають в протиріччі з тією чи іншою нормою Конвенції. У цих випадках законодавчі зміни будуть необхідні для того, щоб запобігти новим порушенням Конвенції.

Історія свідчить, що найчисленніші порушення Конвенції пов'язані не з явною невідповідністю законів її положенням, а з проблемами, що лежать в сфері правозастосовчої практики державних органів, насамперед судів. Зміна судової практики може стати необхідним заходом загального характеру з метою запобігання нових порушень Конвенції. Таким чином, ключова роль при виконанні рішень ЄСПЛ належить саме суддям.

Пряма дія рішень ЄСПЛ здатна автоматично запобігти новим порушенням Конвенції, які вже були виявлені в попередніх рішеннях. У тих країнах, де має місце пряма дія рішень ЄСПЛ, публікація судового рішення в юридичних виданнях, які добре розповсюджуються, іноді може бути достатньою для його виконання, оскільки суди автоматично беруть до уваги опубліковане рішення і відповідно запобігають подібним порушенням у своїй практиці.

Пряма дія рішень ЄСПЛ в національному кримінальному праві, безумовно, становить унікальну особливість механізму Конвенції.

Рішення ЄСПЛ – це каталізатор вільних і самостійних дій держави щодо вдосконалення кримінального законодавства і правозастосовчої практики, формування правової політики, яка логічно впливає з його рішень.

ЄСПЛ не має на меті нав'язування державам однакових підходів, його метою є встановлення мінімальних загальноєвропейських стандартів, покликаних забезпечити ефективний захист прав людини на національному рівні. Більш того, як вважає Л. Вільдхабер, «...акцент повинен бути зроблений не тільки «на тиск», а й на надання допомоги у вирішенні проблем, виявлених ЄСПЛ» [2, с. 95].

Природним є те, що зобов'язання виплати відшкодування відрізняється від зобов'язання щодо усунення умов та причин, що призвели до порушення Конвенції, бо в останньому випадку держава-відповідач самостійно, на власний розсуд вибирає шляхи і способи вирішення цього завдання.

Слід підкреслити, що не тільки держави, проти яких було прийнято рішення ЄСПЛ, а й інші держави, які самостійно виявили аналогічні порушення Конвенції, в силу сумлінності виконання міжнародних зобов'язань, взятих при ратифікації Конвенції, не чекаючи відповідної реакції ЄСПЛ, можуть і повинні змінити кримінально-правові норми або практику їх застосування, які не відповідають положенням Конвенції та Протоколів до неї. На це звертає увагу Закон України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», у ст. 17 якого визначено обов'язок судів України при розгляді справ застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права. У цьому сенсі можна говорити про обов'язковий характер рішень ЄСПЛ.

Тому в національне кримінальне право входять Конвенції та ратифіковані Україною Протоколи до неї в правовій інтерпретації ЄСПЛ.

Положення, які наведені вище, ставлять перед судовою практикою питання з'ясування не тільки самого факту порушення того чи іншого права, передбаченого Конвенцією та Протоколами до неї, а й чи міститься в рішенні ЄСПЛ його правові позиції.

Вважаємо, що з'ясування змісту рішень ЄСПЛ та їх облік в законодавчій і правозастосовчій практиці є одним з напрямків виконання державами-учасницями Конвенції своїх зобов'язань.

Відповідно до ст. 32 Конвенції, «дія ЄСПЛ поширюється на всі питання, які стосуються тлумачення і застосування положень Конвенції і Протоколів до неї, які можуть бути подані йому на розгляд, відповідно до статей 33, 34 і 47 Конвенції».

Аналіз цих норм дозволяє зробити деякі висновки, які безпосередньо впливають з тексту Конвенції. По-перше, відповідно до ст. 32 Конвенції, тільки ЄСПЛ, наділений виключною компетенцією офіційно тлумачити положення Конвенції та роз'яснювати порядок її застосування.

По-друге, ЄСПЛ в своїй постанові не тільки констатує факт порушення Конвенції, або відсутність такого порушення, а й здійснює тлумачення окремих конвенційних положень, які застосовуються ЄСПЛ під час розгляду цієї справи.

По-третє, з Конвенції прямо випливає те, що тлумачення Конвенції, здійснене ЄСПЛ, є обов'язковим для будь-якої держави, яка є стороною у справі.

Тим не менш, не позбавлене уваги інше питання, як далеко може зайти ЄСПЛ у тлумаченні положень Конвенції при вирішенні конкретних справ і в якій мірі таке тлумачення може сприйматися як обов'язкове судами України.

При ратифікації Конвенції Україна зробила заяву про визнання юрисдикції ЄСПЛ.

Формально рішення ЄСПЛ не є обов'язковими для держав, не які брали участі у процесі, але фактично держави слідують практиці, оскільки контрольні органи Конвенції визнають себе пов'язаними попередніми рішеннями.

Інший аспект проблеми тлумачення пов'язаний з різними варіантами її застосування. Оскільки Конвенція застосовується як частина правової системи України, отже, має місце тлумачення її положень судами. Але тлумачення здійснює і сам ЄСПЛ. Тому заслуговує на увагу позиція О. В. Колісника про те, що під час здійснення судочинства національні суди повинні посилатися на висновки Європейського суду як на безпосереднє джерело права. Вони мають не тільки виходити з формального тлумачення норм права, а й додержуватися притаманної рішенням Європейського суду ідеї справедливості й гуманності й втілювати її у своїх рішеннях [4, С. 47]. Очевидно, що пріоритетним має стати саме тлумачення Конвенції, що дається ЄСПЛ, оскільки про це говорить і ст. 32 Конвенції.

Як зазначив з цього приводу сам ЄСПЛ у своєму рішенні від 9 лютого 1967 року «Про мови в Бельгії», «Саме ця норма (ст. 32 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) наділяє ЄСПЛ компетенцією *ratione materiae* щоразу, коли постає питання тлумачення або застосування цієї Конвенції».

Текст самої Конвенції містить досить розпливчасті формулювання. ЄСПЛ в силу своєї компетенції розробляє положення, які її конкретизують. При цьому судові рішення в частині тлумачення, як правило, не дублюють Конвенцію, а навпаки, встановлюють положення в процесуальній і в матеріальній сферах, які безпосередньо не впливають з її тексту, які спрямовані на детальну регламентацію порядку реалізації закріплених в ній прав; визначають зміст конкретного права і гарантії його дотримання.

Ці положення, які зафіксовані в рішеннях ЄСПЛ, мають значення стандарту, якому держава повинна слідувати з метою недопущення порушення Конвенції і який повинен дотримуватися ними в майбутньому при повторенні аналогічних ситуацій. Отже, рішення ЄСПЛ містять положення, які конкретизують Конвенцію, та не є актами одноразового застосування, а містять норми, що регламентують поведінку держав у питаннях застосування Конвенції.

За роки існування ЄСПЛ у результаті його діяльності склався особливий нормативний комплекс, який визнається всіма державами і не викликає суперечок. Проблема виникає в іншому, чи є рішення ЄСПЛ обов'язковими для дотримання кожною державою, або рішення ЄСПЛ лише рекомендації, які ні до чого не зобов'язують держави.

Коріння цієї проблеми лежать в юридичній природі рішень ЄСПЛ. ЄСПЛ не може скасувати рішення, винесене органом державної влади або національним судом, не дає вказівок законодавцю, не здійснює абстрактний контроль національного кримінального законодавства або судової практики, немає права давати розпорядження про вжиття заходів, які мають юридичні наслідки. Разом з тим, відповідно до ст. 41 Конвенції, поряд з виплатою відшкодування держави, щодо яких прийнято рішення про порушення ними її положень, вживають заходів щодо усунення таких порушень, в тому числі і шляхом внесення змін до кримінального законодавства та правозастосовчу практику [5, с. 122].

Так, статтею 17 Закону передбачено застосування судами при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права.

Таким чином, законодавець закріпив пріоритетне значення над національним законодавством України, не тільки положення Конвенції, а й практики ЄСПЛ, що відповідно може досить позитивно вплинути на забезпечення принципу верховенства права, як одного з основних принципів демократичної держави.

Так, відповідно до рішень ЄСПЛ, наприклад у:

- 1) Австрії був змінений кримінально-процесуальний кодекс;
- 2) Бельгії були внесені поправки до кримінального кодексу та законодавство про бродяжництво;
- 3) Німеччині були змінені положення кримінально-процесуального кодексу, які стосуються досудового утримання під вартою, прийняті різні заходи з приводу прискорення розгляду кримінальних і цивільних справ та юридично визнається зміна статі;
- 4) Нідерландах були внесені зміни в кодекс про військові злочини і в законодавство про утримання під вартою осіб, які страждають психічними захворюваннями;
- 5) Ірландії спрощена процедура судового розгляду і створені системи цивільно-правової допомоги та консультацій;
- 6) Італії був введений в дію новий кримінально-процесуальний кодекс, згідно з яким було змінено закон, який регулює тримання під вартою підозрюваних;
- 7) Швеції прийнято законодавство, яке регулює видачу дозволів на будівництво і введений порядок судового перегляду рішень уряду;
- 8) Швейцарія внесла зміни в кодекс про військові злочини і повністю переглянула організацію судової системи і процедуру кримінального правосуддя стосовно федеральної армії, а також кримінальний кодекс в частині, яка стосується позбавлення волі у виправних центрах;
- 9) у Франції довелося змінити закон про охорону таємниці телефонних переговорів;
- 10) Сполученому Королівстві змінені закони в таких сферах, як свобода інформації, захист особистого життя, тюремні правила, законодавство про психіатричну допомогу і виплата компенсації за несправедливе правосуддя на адміністративному рівні.

Наведені приклади показують, що рішення ЄСПЛ не зводяться тільки до захисту та відновлення права, яке було порушено, а також до тлумачення Конвенції та Протоколів до неї відповідно до ст. 32. Україна як держава-учасниця Конвенції незалежно від того, винесено чи ні відносно неї рішення ЄСПЛ, яке встановило факт порушення її положень, повинна внести зміни в національне кримінальне законодавство і правозастосовчу практику з метою усунення можливого або існуючого протиріччя між Конвенцією і кримінальним законодавством, що доводить обов'язковість рішень ЄСПЛ в національному кримінальному законодавстві.

Крім того, відповідно до Положення про Урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784, в його обов'язок входить аналіз практики Суду, передусім у справах проти України, з метою виявлення причин, що призвели чи можуть призвести до порушення Конвенції, готує відповідні аналітичні огляди та висновки [6].

Однак зазначені обов'язки держав не впливають безпосередньо з рішення ЄСПЛ. Європейський Суд під час розгляду справи виконує інші завдання.

По-перше, він встановлює, які дії або бездіяльність держави є порушенням Конвенції.

По-друге, ЄСПЛ визначає, яке саме положення Конвенції було порушено. При цьому ЄСПЛ виходить у своїй оцінці не тільки з буквального тлумачення Конвенції, а з тих конкретних норм, які були розроблені Судом задля розвитку того чи іншого її положення.

Посилання на норми, які містяться в остаточному рішенні у справі, а також які розроблені і застосовуються ЄСПЛ в інших рішеннях, а також на положення, які сформульовані та конкретизують Конвенцію, дозволяють розмірковувати про ступінь їх обов'язковості. Саме розуміння норми, яка міститься в рішенні ЄСПЛ, дозволяє державі зробити необхідні кроки в законодавчій та правозастосовчій сфері, спрямовані на точне дотримання Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Слід звернутися також до питання про те, чи входять рішення ЄСПЛ в правову систему України.

Так, Конституційний Суд України в п. 3 справи про заощадження громадян вказує: «Водночас Конституційний Суд України не звернув уваги на інші прецеденти з практики ЄСПЛ, на які у своєму виступі на пленарному засіданні вказав залучений до розгляду справи як спеціаліст доктор юридичних наук, професор П. М. Рабінович...». Прецедентний характер рішень ЄСПЛ визнав Верховний Суд України у рішенні від 28 жовтня 2005 р. у справі Мельниченка: «Рішення ЄСПЛ, якими надаються тлумачення та практика застосування положень Конвенції, є формою прецедентного права, що розширює нормативний обсяг Конвенції, встановлюючи нові загальнообов'язкові правила». Також і вже на законодавчому рівні було закріплено у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», що «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права». Розгляд ЄСПЛ індивідуальних скарг служить засобом виявлення дефектів у національному кримінальному законодавстві. З цієї точки

зору ЄСПЛ своїми рішеннями і правовими позиціями, що містяться в них, посилає змістовні «імпульси», направлені на вдосконалення кримінального права і пов'язаної з ним правозастосовчої практики.

У розвиток ст. 8 Конвенції було винесено декілька рішень ЄСПЛ про те, що в зміст таємниці приватного життя (порушення якої розцінюється за українським кримінальним правом злочином, який передбачений ст. 182 КК України «Порушення недоторканості приватного життя») повинні входити, наприклад: відомості медичного характеру, особливо відносно захисту таємниці відомостей про ВІЛ-інфікованих [7, с. 325]; відомості про сексуальну орієнтацію і психосоціальний тип особи; відомості про зміну статі та імені [7, с. 403] та інше. Вищесказане дозволяє зробити висновок, що рішення ЄСПЛ, в яких формулюється певне розуміння кримінально-правової норми, будучи юридично обов'язковими, є джерелом українського кримінального права.

Висновки. Отже, практика ЄСПЛ шляхом тлумачення положень Конвенції має велике значення в практиці судів. Важлива особливість рішень ЄСПЛ – особливе значення такого тлумачення, пов'язане з обмеженням можливості іншого тлумачення Конвенції. Тлумачення Конвенції здійснюється, виходячи з внутрішнього її сенсу в універсальному розумінні в демократичних країнах Європи. При цьому ЄСПЛ використовує рішення, винесені у справах проти одних країн, для мотивації своїх рішень у справах проти інших країн-членів Ради Європи, в тому числі й тих, які приєдналися до Конвенції вже після винесеного ЄСПЛ рішення.

Рішення ЄСПЛ використовуються не тільки для вирішення справи, яка знаходиться на розгляді, а й для прояснення в широкому сенсі, збереження і розвитку норм Конвенції і таким чином сприяють дотриманню державами своїх зобов'язань, які на них покладені як на учасників.

Сьогодні можна стверджувати, що всі норми, які містяться в розділі I Конвенції, а також норми Протоколів до неї, які доповнюють цей розділ, застосовуються так, як вони витлумачені в рішеннях ЄСПЛ.

Таким чином, в кримінальне право України входять Конвенція та Протоколи до неї, а також рішення ЄСПЛ, які містять тлумачення норм.

Список використаних джерел

1. Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ : Закон України від 23.02.2006 р. № 30. Дата оновлення 16.10.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 18.10.2018).
2. Вильдхабер Л. Место Европейского Суда по правам человека в европейском конституционном ландшафте / Л. Вильдхабер // Конституционное правосудие на рубеже веков, 2002. – С. 92–98.
3. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 30. Дата оновлення 12.07.2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 18.10.2018).
4. Колісник О. В. Удосконалення здійснення судочинства в Україні в контексті практики ЄСПЛ : зб. наук. праць. / О. В. Колісник // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 474: Правознавство. Чернівці, 2008. – С. 46–51.
5. Туманов В. А. Европейский Суд по правам человека. Очерк организации и деятельности / В. А. Туманов. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 304 с.
6. Положення про Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 р. № 784 (у ред. положення від від 09.09.2017 р. № 669) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/38718936> (дата звернення: 18.10.2018).
7. Вибрані рішення Європейського Суду з прав людини : в 2-х т. Т. 2. – К., Фенікс, 2006. – 688 с.
8. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та Протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 р. №475/97-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=475%2F97-%E2%F0> (дата звернення: 10.10.2018).

References

1. Zakon Ukrainy «Pro vykonannya rishenta zastosuvannya praktyky YESPL»: vid 23.02.2006 r. № 30. Data onovlennya 16.10.2012. [Law of Ukraine «On implementation of decisions and application of the practice of the ECHR» from 23February 2006, No. 30. Date of update 16.10.2012. <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (Applying Date: 10/18/2018). [in Ukrainian].

2. Wilhelm, L. (2002). *Mesto Yevropeyskogo Suda po pravam cheloveka v yevropeyskom konstitutsionnom landshafte* [Place of the European Court of Human Rights in the European constitutional landscape]. *Konstitutsionnoye pravosudiye na rubezhe vekov - Constitutional justice at the turn of the century*. [in Russian].
3. *Zakon Ukrayiny «Pro vykonavche provadzhennya»*: vid 02.06.2016 r. № 30. Data onovlennya 12.07.2018. [Law of Ukraine «On enforcement proceedings»: from 02.06.2016, № 30. Date of renewal 12.07.2018. <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (Applying Date: 10/18/2018). [in Ukrainian].
4. Kolisnik, O. V. (2008). *Udoskonalennya zdiysnennya sudochynstva v Ukrayini v konteksti praktyky YESPL*. [Improvement of Judicial Proceedings in Ukraine in the Context of ECHR]. *Scientific herald of Chernivtsi University: Collection of sciences, works. Whip 474: Jurisprudence*. Chernivtsi. [in Ukrainian].
5. Tumanov, V. (2001). *Yevropeyskiy Sud po pravam cheloveka. Ocherk organizatsii i deyatelnosti*. [European Court of Human Rights. Essay on organization and activities]. Moscow: Publishing House NORMA, [in Russian].
6. *Polozhennya pro Uryadovoho upovnovazhenoho u spravakh Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny: zatv. postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 31.05.2006 r. № 784* [Regulation on the Government Commissioner for European Court of Human Rights: Zat. by the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 31, 2006 № 784 (in the redaction of the regulation from 09.09.2017 № 669)]. <https://www.kmu.gov.ua>. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/38718936> (application date: 10/18/2018). [in Ukrainian].
7. *Vybrani rishennya Yevropeyskoho Sudu z prav lyudyny: v 2 tomach* [Selected decisions of the European Court of Human Rights: in 2 volumes]. Kyiv, Phoenix. [in Ukrainian].
8. *Pro ratyfikatsiyu Konventsiyi pro zakhyst prav i osnovnykh svobod lyudyny 1950 roku, Pershoho protokolu ta Protokoliv № 2, 4, 7 ta 11 do Konventsiyi: Zakon Ukrayiny vid 17 lyunya 1997 r. № 475/97-VR*. [On ratification of the 1950 Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, First Protocol and Protocols No. 2, 4, 7 and 11 to the Convention: Law of Ukraine of July 17, 1997 No. 475/97-BP]. <http://zakon1.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=475%2F97-%E2%F0> (Applying Date: 10.10.2018) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.09.2018.